

Russisk-samisk politikk på 1990-tallet og dens sovjetiske forhistorie

Hvilke konsekvenser har 70 år med sovjetiske reformer hatt for de russiske samenes etnopolitiske organisering etter 1989? Første del av denne artikkelen tar for seg utviklingen av de russiske samenes etnopolitiske organisasjoner og lederskap på 1990-tallet. I andre del belyses sammenhengen mellom denne postsovjetiske utviklingen og politikken i sovjettiden.

Under sovjettiden holdt jernteppet de russiske samene adskilt fra resten av samebefolkningen.¹ Fra slutten av 1980-årene har det imidlertid dukket opp flere nye organisasjoner, ledet av en håndfull aktivister, som har utviklet nære bånd til de mer ressurssterke samene i de nordiske landene. Med støtte fra de nordiske samene har de drevet samisk nasjonsbygging og arbeidet for å få kontroll over naturressurser. Det er disse aktivistene og organisasjonene som er tema for denne artikkelen. Men, som Caroline Humphrey (1995: 1) har bemerket angående russisk politisk identitet generelt, «it is absolutely impossible to understand the present situation unless you know about the socialist past». Dette gjelder også i de russiske samenes tilfelle. Artikkelenes andre del vil derfor ta for seg den historiske bakgrunnen for den senere tids politiske utvikling.

Flertallet av de russiske samene bor på Kolahalvøya. Murmansk er den største byen på Kolahalvøya, og også den største byen innenfor polarsirkelen, med en befolkning på rundt 400 000 (Nuttall 1998: 13). Rundt 180 samer bor i Murmansk by (Rantala 1992: 17; Rantala 1994a: 313).

Landsbyen Lujævr (russisk: Lovozero) ligger omtrent 200 km sørøst for Murmansk, og fungerer som hovedstad i den russiske delen av Sápmi (Sameland). Lujævr har den høyeste konsentrasjonen av samer i Russland med omtrent 750 personer (Konstantinov 1999: 12; Beach 1992: 116; Kaminsky 1996: 150). Det tilhørende administrative territoriet, Lujævr *rajon* (kommune), dekker en stor del av Kolahalvøyas ikke-industrialiserte områder. Dette området brukes fortsatt til rein drift og fiske, men omfatter også store mineralforekomster som er attraktive for industriell utvinning.

RUSSISK-SAMISK POLITIKK ETTER 1989

Den første samiske organisasjonen som så dagens lys i *perestrojka*-perioden, var Foreningen for Kolasamer (*Assotsiatsija kolskikh saamov*, AKS), som ble opprettet 3. september 1989 med det samiske navnet *Kola saami servi*. Stiftelsesmøtet ble holdt på Institutt for lærerutdanning i Murmansk (Aleksejeva 1989: 3), og ifølge mine informanter var det instituttets leder, lingvisten Rimma Kurutsj, som tok initiativet til å danne organisasjonen. Som organisasjonens første president valgte

Fra møte i AKS i Murmansk (Indra Øverland).

man Vasilij Selivanov, en høyt utdannet same. Kurutsj og hennes samiske protegé ved instituttet, Nina Afanas'eva, ble visepresidenter (Kolpakova 1991: 2).

Innen ett år trakk Selivanov seg og Afanas'eva ble valgt til ny president sommeren 1990, en posisjon hun har beholdt frem til i dag (Rantala 1994b: 203). Samtidig sørget hun for at Kurutsj, som nå var blitt hennes største potensielle rival, ble utestengt fra alle lederposisjoner i AKS. Dette ble begrunnet med at hun var «russisk», og at bare samer kunne være fulle medlemmer og inneha lederposisjoner i organisasjonen. Valget ble fulgt av en serie politiske kriser sentrert rundt lederskapet i Murmansk, mens resten av den russisk-samiske befolkningen ble stadig ble mer fremmedgjort og mistroisk overfor AKS.

Den første årsmøtet i AKS fant sted i 1991 (Lobanov 1991: 1). Afanas'eva ble gjenvalgt med sin egen sønn som eneste motkandidat (Rantala 1994a: 317). Sønnen ble visepresident (Kolpakova 1991: 2). I forbindelse

med det neste presidentvalget nektet Afanas'eva to ganger å erkjenne nederlaget mot den mer populære kandidaten Anna Prakhova. Til slutt måtte Prakhova gi seg, og Afanas'eva klarte dermed å tvinge gjennom sitt kandidatur (Antonova 1997: 2; Rantala 1992: 17).

For å omgå tapet mot Prakhova benyttet Afanas'eva seg av en paragraf i AKS' statutter som krevde at presidentkandidatene behersker samisk. I sin valgtale hevdet hun at «jeg fikk morsmålet inn med morsmelken». En same fra Lujævr kommenterte senere i en artikkel at «det virker ikke som det faktisk er hennes 'gjenvalg' fornærmet og ydmyket de andre samene bekymrer henne i det hele tatt, og det gjør heller ikke samenes problemer (...) [Men] hun bekymrer seg mye om sin høye stilling (...) Og med sameflagget høyt hevet satte hun kurs for utlandet for å vise frem sin suksess [i valget] til sine utenlandske frender (...) [Men] hun bruker aldri sitt morsmål (...) hun bruker russisk i alle

samiske saker her, og tyr til tolketjenester i utlandet» (Antonova 1997: 2).

I tillegg til AKS etablerte den russiske samiske eliten to andre organisasjoner. Kurutsj opprettet Kolasamenes fond for revitalisering (*Fond vozrozdjenie kolskikh saamov*) i 1991 (Lobanov 1991: 1), delvis som en reaksjon på hennes nå begrensede innflytelse i AKS. Noen år senere etablerte Afanas'eva og Kurutsj i felleskap Samenes hjelpeorganisasjon (*Obsjtsjestvo pomosjtsji saamam*) (Bogdanov 1997: 6). Den sistnevnte organisasjonen er mest kjent for å ha vært involvert i den ureglementerte håndteringen av et parti på ni tonn reinsdyrpølse som kom som humanitær bistand fra Norge. Ukjente kvanta av disse pølsene dukket opp på det åpne markedet i Murmansk. Uttalelsene fra en ung samisk kvinne og hennes bestemor angående denne saken er illustrerende:

– De solgte ni tonn, og pengene tok de sannsynligvis selv, for de pengene slapp de aldri av syne. Hva skal man tro? Vi fikk pølsene som humanitær bistand, og så tok de profitten i egen lomme. Skal det liksom være greit? Selvfølgelig ikke. (Ung kvinne)

– Selvsagt er det ikke det. (Bestemor)

Ved flere anledninger har den russisk-samiske eliten brukt Kolasamenes fond for revitalisering og Samenes hjelpeorganisasjon til å søke om støtte til bevaring eller gjenoppbygging av ulike deler av «tradisjonell samisk kultur», det være seg reindrift, fiske, håndverk eller språk. For eksempel søkte Samenes hjelpeorganisasjon våren 1996 den tyske Riksdagen om 150 000 tyske mark til kildin-samiske lærebøker (Bogdanov 1997: 6). Disse lærebøkene ble skrevet av Kurutsj og Afanas'eva, samt flere medlemmer av den russisk-samiske intelligentsiaen. Et bidrag på 150 000 tyske mark ville ha gjort at deres prosjekt ville ha slått ut rivaliserende russisk-samiske lærebokprosjekter.

Ved et annet tilfelle søkte Kolasamenes fond for revitalisering de lokale myndighetene i Murmansk om retten til et stort beiteområde. Trass i sterke protester fra lokale samer ble områdene overdratt til fondet (Bogdanov 1997: 6). I 1993 ble fondet tildelt kvoter på 200 tonn torsk og 300 tonn reker, mens AKS fikk kvoter på 150 tonn torsk og 20 tonn kolje (Bogdanov 1997: 6; Enoksen 1993: 14). Den generelle oppfatningen blant de russiske samene er at kvotene ble solgt videre til profesjonelle trålere og fortjenesten underslått. Uansett sannhetsgehalten i dette kom ikke fiskekvotene flertallet av de russiske samene til gode, verken i form av jobber på fiskebåter eller utbytte fra salg av kvoter, og i hvert fall ikke i form av gjenoppbygde samiske kystsamfunn og samisk kystkultur.

I 1997 søkte Kolasamenes fond for revitalisering om rettighetene til å sette i gang industrielt fiske i flere innsjøer og elver på Kolahalvøya. Ifølge Kurutsj ville dette sikre fondets reinsdyrflokk, skape nye jobber og bidra til å bevare samisk kultur (Bogdanov 1997: 6). Men ifølge lederen for det regionale fiskeritoppstyret fungerer disse innsjøene og elvene som gyteplass for mange viktige arter, og stortilt fiske ville være svært skadelig. Denne oppfatningen ble delt av lokalbefolkningen som fisket i en av de aktuelle innsjøene (*ibid.*: 6).

Alle disse forholdene har bidratt til å undergrave den forbindelsen til russisk-samisk kultur som danner grunnlaget for ledernes politiske diskurs. For å summere opp kan lederne av de første uavhengige russisk-samiske organisasjonene etter 1989 karakteriseres som urbane, velutdannede, foretakssomme kvinner – og som upopulære blant resten av de russiske samene.

Den 11. juli 1998, nesten ti år etter at AKS ble etablert, ble det opprettet en ny samisk organisasjon. Dette skjedde delvis i

protest mot den gamle organisasjonen. Stiftelsesmøtet fant sted i Lujævr og inkluderte representanter fra de fleste av de russisk-samiske bosetningene. Den nye organisasjonen ble kalt Organisasjonen for samer i Murmansk (russisk: *Obsjtsjestvennoe ob"edinenie saamov Murmanskoy oblasti*, OOSMO, samisk: *Murman elme sam*).

Stiftelsesmøtet understreket OOSMOs uavhengighet fra AKS idet delegatene uttrykte «mistro til foreningen og presidenten» som hovedmotiv for å etablere den nye organisasjonen (Sasjenkova 1998b: 5). Mer spesifikt uttrykte de sin misnøye over at AKS-kontoret lå i Murmansk, langt borte fra flertallet av de russiske samene, de økonomiske uregelmessighetene, samt mangelen på konkrete resultater, på åpenhet i organisasjonens arbeid og på tiltak for å beskytte reinbeitene mot geologiske undersøkelser og industriell utvikling (Sasjenkova 1998a: 5; Sasjenkova 1998c: 5).

Det er blitt hevdet at de medlemmene av intelligentsiaer som tar initiativ til politiske bevegelser, ofte har en tendens til å være «highly mobile people, geographically as well as socially, relatively independent, educated and professionally concerned with culture. When they become isolated or when their social ascent is impeded, they may resort to nationalism under certain conditions. These people dominate the emergence and the early stages of a nationalist movement, but they lose prominence when the movement expands» (Hooghe 1992: 30). Når en sammenligner det desentraliserte og populære OOSMO med det nå svakere AKS, virker det som opprettelsen av OOSMO var et signal om at tiden var inne for at den etnopolitiske bevegelsen skulle utvides fra kjerneeliten til resten av gruppen.

40 OOSMO har forsøkt å fremstå som en åpen og ansvarlig organisasjon, for eksempel i

håndteringen av bistand fra de nordiske samene (OOSMO 1998b: 5). Dette virker som en klar forbedring i forhold til den manglende ansvarligheten og legitimiteten hos lederskapet i AKS.

Det er likevel noen interessante likheter mellom de gamle og den nye organisasjonen. For det første har mange av personene med lederstillinger i OOSMO hatt tilsvarende stillinger i AKS, slik som den tidligere lederen av Lujævr-seksjonen i AKS og en av de tidligere visepresidentene i AKS (Avdejeva *et al.* 1998: 5). Da OOSMO foretok sitt første offisielle besøk til de norske samene, var denne tidligere visepresidenten med i delegasjonen (Kuzentsova 1999: 1). Dette betyr at viktige goder, slik som utenlandsreiser, fortsatt delvis tilfaller de samme menneskene i OOSMO som de tidligere gjorde det i AKS. Til en viss grad er det de samme universitetsutdannede, urbane kvinnene som er initiativtakere til OOSMO. Som i AKS er den første generalsekretæren i OOSMO en mann, og det er to andre menn i lederposisjoner. De resterende ni er kvinner (Sasjenkova 1998b: 5). Likeledes er fem av seks styremedlemmer i OOSMOs viktige Lujævr-seksjonen kvinner (OOSMO 1998a: 5).

I andre del av artikkelen vil jeg se nærmere på hvordan sovjetiske reformer virket inn på den russisk-samiske gruppens sosiale struktur, og hvordan dette i sin tur la grunnlaget for den politiske utviklingen på 1990-tallet som jeg har skissert ovenfor

TILBAKE TIL FREMTIDEN 1· DEN FØR-SOVJETISKE PERIODEN

Frem til begynnelsen av dette århundret var *syjten* den vanligste organisatoriske enheten blant de russiske samene. *Syjten* er østsamenes svar på nordsamenes *suda*, og tilsvarte ofte den gamle russiske enheten *pogost'* (egentlig «kirkegård», men her tilnærmet

«sogn») (jf. Utvik 1985: 1; Konstantinov 1997: 17).

Syjjten kan enklest beskrives som et halv-nomadisk landsbysamhold. Vinterbosetningen (*tall'v syjje*) stod sentralt i det sosiale og økonomiske liv i alle *syjjer*. De fleste *tall'v syjjer* var plassert i de indre delene av halvøya, hvor samene samlet seg i vintermånedene. Om sommeren spredte de seg ut og dro til kysten på jakt etter sjøpattedyr, fisk og andre ressurser. I tillegg til denne sesongmessige arbeidsdelingen var det en klar arbeidsdeling mellom kjønnene. Reindrift var i all hovedsak en mannsoppgave. Det er viktig å ha denne kjønns- og sesongmessige arbeidsdelingen i bakhodet når vi senere skal se nærmere på den sovjetiske politikken overfor de russiske samene.

Den tiltagende tilflyttingen av russere til Kolahalvøya på 1800-tallet skjedde først og fremst til kystområdene og utgjorde ingen umiddelbar trussel mot samenes leveveier og levested. Innvandringen av komi-izjemtsiene fra 1880-årene og utover fikk derimot større konsekvenser ettersom disse bosatte seg i innlandet hvor de samiske *tall'v syjjetene* befant seg, og fordi de som samene livnærte seg ved reindrift og fiske.

Så tidlig som på begynnelsen av 1800-tallet hadde komiene gått over fra naturalhusholdning til markedsbasert reindrift. Deler av overskuddet ble brukt til å betale innleid arbeidskraft (Konakov *et al.* 1984: 15; Krupnik 1993: 177). Samenes reindrift på Kolahalvøya var derimot hovedsakelig del av en naturalhusholdning hvor reinsdyrene fikk gå fritt om sommeren. Dette ga samene tid til jakt, fiske og andre aktiviteter (Konakov *et al.* 1984: 18).

Samene ble raskt påvirket av komienes form for reindrift, som «undermined the formerly conservative attitudes of Nenets and Saami to their herds and stimulated the latter

to use their reindeer for consumption and trade» (Krupnik 1993: 175–77). Komienes innflytelse på samisk reindrift var viktig i den forstand at den innebar et første steg mot modernisering før revolusjonen: sentralisert administrasjon og helårs reinsdyrgjeting. Disse endringene ga også en forsmak på konsekvensene av senere modernisering idet det gjorde det vanskeligere for reinsdyrgjeterne å beholde kontakten med sine familier.²

TILBAKE TIL FREMTIDEN 2: SOVJETISK SAMEPOLITIKK

I sovjetisk teori ble subsistensøkonomier som den samiske sett på som ineffektive i den forstand at store arealer og betydelig innsats gikk med til relativt lite matproduksjon (Slezkine 1994: 204). De sovjetiske myndighetene så det som sin oppgave å hjelpe samene til å overkomme den antatte irrasjonaliteten i deres subsistensøkonomi. Dette skulle man oppnå ved å omorganisere samene i stadig større enheter, hvor de arbeidet i «brigader» som spesialiserte seg på hvert sitt arbeidsområde (Slezkine 1994: 205; Kuoljok 1985: 119).

Den sovjetiske politikken overfor samene var innrettet på å omorganisere «nomadisme som en livsstil» (*bytovoje kotsjevanie*) til «produksjonsnomadisme» (*proizvodstvennoje kotsjevanie*) (Kuoljok 1985: 126; Slezkine 1994: 341). Målet for denne omorganiseringen var å få reinsdyrgjeterne til å arbeide på skift i spesialiserte brigader på tundraen mens kvinnene skulle være bofaste i de nye, permanente landsbyene. Der skulle de ta seg av barna og de eldre og bedrive «produktivt» lønnet arbeid.

Mange av mennene fortsatte med reindrift og fiske, og forflyttet seg rundt på tundraen etter årstidene som de hadde gjort tidligere. Kvinnene ble derimot stadig mer begrenset til den sovjetifiserte og byråkratiserte lands-

En reinsdyrgjeter krysser en elv på Kolahalvøya på slede (Indra Øverland).

bysfæren. Sammenliknet med andre folkegrupper i det nordlige Sovjetunionen blir de russiske samene regnet for å være en av de gruppene som kom lengst i utviklingen av produksjonsnomadismen (Kuoljok 1985: 127).

Omorganiseringen foregikk i to hovedfaser. Først ble det opprettet *kolkhozer* (kollektivbruk). I 1934 fantes det 14 slike på Kola (Kiseleva 1994: 74). Kollektiviseringen ble i begynnelsen hjulpet frem av den intensiverte forfølgelsen av «borgerlige elementer» og «kulakker». I de fleste tilfeller gjaldt dette personer som eide mange reinsdyr.

Etter 1957 ble det iverksatt *ukrupnenie* (utvidelse, sammenslutning), og kollektivfarmene ble fusjonert til enda større *sovkhøzer* (sovjetbruk). Sammenliknet med de tidligere *kolkhozene* var *sovkhøzene* større, mer industrielle og mer mekaniserte. De var fullstendig statseide bedrifter, ledet av statlige byråkrater og med arbeidere betalt av staten (Slezkine 1994: 212).

I forbindelse med at *kolkhozene* ble erstattet med *sovkhøzer*, ble 11 hovedsakelig samiske landsbyer offer for *likvidatsija* (utsletting) og innbyggerne tvangsflyttet til fire store *sovkhøz*-landsbyer. De som ble flyttet, fikk få eller intet forvarsel. Penger som ble overført til de lokale myndighetene for å dekke flyttekostnadene, ble heller ikke gjort tilgjengelige for dem som ble flyttet, noe som resulterte i mange problemer (Antonova 1988: 171). Selv om de f.eks. ble lovet nye hus på de nye bostedene, viste det seg i praksis at det var få boliger tilgjengelig.

I *glasnost*-perioden skrev en same fra Lujævr til den lokale avisen *Lovozerškaja pravda* om sine minner fra da samene fra landsbyen Varzino ble flyttet til Lujævr. Familien hennes på tre hadde bodd i en leilighet med to små rom og et kjøkken i Lujævr inntil de nye menneskene ankom. De måtte gi husrom til tre familier fra Varzino, bestående av til sammen 11 mennesker. Dermed ble det totalt 14 mennesker i den lille leilighe-

ten. Det tok fem år før noen hadde mulighet til å flytte ut igjen (Vatonena 1989: 89). En annen same, som var blant dem som ble forflyttet til Lujævr, husker hvordan de ble lokket – og den vanskelige tiden som fulgte:

«De ganske enkelt lurte folk. De fortalte at 'i Lujævr har vi bygget hus til dere, folk venter, leilighetene står klare, alt er forberedt'. Noen sa til og med at de ville spille musikk når vi ankom, at vi var ventet, at de ville komme ut og hilse og invitere oss inn. Men da vi ankom, viste det seg at verken arbeidsplasser, leiligheter eller noe annet stod klart.»

Den tvungne forflytningen og tapet av kontroll over historiske landområder resulterte i et kollektivt traume blant de russiske samene. Dette rammet reingjeterne spesielt hardt, siden stedene hvor de bodde og arbeidet, var viktige forankringer i livene deres. Resultatene var utbredt apati og et omfattende alkoholmisbruk (Rantala 1994b: 203).

Nøkkelen til å forstå fremmedgjøringen av gjeterne ligger i forskjellen mellom deres arbeid og liv slik det hadde vært før og slik det ble etter den tvungne omorganiseringen av landsbyene gjennom *ukrupnenie*. Før *ukrupnenie* var reingjeterne respekterte borgere i lokalsamfunnene. Kollektiviseringen, *ukrupnenie* og *sovkhozenes* brigadesystem tæret på denne æresfølelsen.³ Før revolusjonen skrev Hallstrom (1912: 59) at en same som mistet sine reinsdyr, også ville miste sin sosiale aktelse. Det var omtrent det som skjedde. De som er gamle nok, kan ennå minnes hvordan det var tidligere:

«Jeg husker fremdeles hvordan de var en elite før (...). Det var da jeg var liten. Først og fremst har folk blitt revet bort, som eiere, fra reinsdyrene, fra landet. Han [reingjeteren] ble stående igjen som en arbeider som ganske enkelt utførte oppgaver. Da *ukrupnenie* og den statlige overtagelsen ble gjennomført –

når en person selv ikke lenger forstod hva som tilhørte ham, hva han var ansvarlig for – så er det klart han ble brutt ned.» (Gammel dame)

Det hadde vært alkoholproblemer blant de russiske samene før revolusjonen også, spesielt i forbindelse med norske og russiske handelsreisende som kom for å kjøpe samenes varer (Utvik 1985: 49). Alkoholproblemene i sovjetperioden kan dermed forstås både som en videreutvikling og en dramatisk forverring av situasjonen før revolusjonen.⁴

Ukrupnenie spredte den samiske befolkningen langs et kontinuum mellom to poler. Den ene polen var rural, ofte alkoholavhengig, mannsdominert og hadde lavt formelt utdannelsesnivå. Den andre polen var mer urban, velutdannet og kvinnedominert. Kjernen i de russiske samenes urbane pol var den russisk-samiske intelligentsiaen, som i hovedsak besto av velutdannede, urbane kvinner gift med «russere».⁵ Det er også denne gruppen som har vært mest fremtredende i de etnopolitiske organisasjonene etter 1989. En samisk kvinne fra Murmansk forklarte at «kvinnene endte opp i de nye store landsbyene, mens mennene ble igjen ute på tundraen – en og en. Som person, som individ, realiserer han seg selv der, sammen med reinsdyrene (...) Det som skjer med ham i landsbyen, er at han kommer til et miljø hvor han ikke kan delta, og det fører uunngåelig til omfattende drikking eller andre ting».

Som nevnt var det tidligere en arbeidsdeling mellom kjønnene i russisk-samisk kultur, hvor den viktigste mannsoppgaven var rein-drift. Da de mistet æren i tilknytning til rein-driften, samfunnets anerkjennelse og sin egen selvrespekt, hadde mange reingjeterne ikke lenger nok initiativ, energi eller selvtillit til å gjøre annet enn å drikke eller ta livet av seg.⁶ Nesten hver tredje familie som ble tvangsforflyttet fra de nedlagte landsbyene har senere

blitt rammet av selvmord (Vatonena 1989: 90). Da det ble åpnet opp for å etablere uavhengige organisasjoner i 1989, manglet de fleste russisk-samiske menn ferdighetene, initiativet og besluttsomheten som skulle til for å starte og drive en politisk organisasjon.

Den samiske kjerneeliten i Murmansk hadde derimot akkumulert bred organisatorisk erfaring i løpet av sovjetperioden. På 1970-tallet fikk lingvistisk forskning og utdanningen av samer en ny start etter at de hadde blitt undertrykket av sovjetstaten siden 1937 (Kurutsj 1985: 9). En initiativgruppe for utviklingen av samisk lingvistikk og utdanning ble opprettet under ledelse av den tidligere omtalte Rimma Kurutsj.

Flere fremstående personer i den russisk-samiske intelligentsiaen jobbet sammen med Kurutsj. Fra 1976 publiserte de i fellesskap en serie lærebøker og ordbøker for samiskundervisning i skolen.⁷ Sirkelen som først vokste frem rundt Kurutsj, utgjør også kjernen i den urbaniserte, kvinnedominerte og utdannede polen i den russisk-samiske gruppen. Det var derfor ikke tilfeldig at Kurutsj og Afanas'eva spilte ledende roller i utviklingen av den russisk-samiske etnopolitiske bevegelsen fra 1989 og fremover

KONKLUSJON

Polariseringen av den russisk-samiske gruppen definerer dens politikk. Med *perestrojka* og de nye mulighetene til å organisere seg fikk man et lederskap som nesten utelukkende besto av representanter for den kvinnelige, urbane og utdannede pol – en gruppe med stor avstand til rein drift, fiske og store deler av det russisk-samiske fellesskapet. Mennene hadde blitt fjernet fra kvinnene og fra biologisk så vel som sosial reproduksjon. Det siste hadde ført til at de manglet de nødvendige byråkratiske og organisatoriske ferdighetene som skulle til for å hevde seg i det nye

organisasjonslivet. Samtidig har de etnopolitiske organisasjonene manglet legitimitet blant dem de hevder å representere, ettersom de ofte har blitt sett som undergravende i stedet for revitaliserende i forhold til russisk-samisk ressursforvaltning og kultur.

Likevel trenger de to polene i det samiske samfunnet hverandre. Den urbane eliten trenger – og bruker – det rurale samholdets kulturelle autentisitet for å understreke legitimiteten til sine organisasjoner. Den øvrige russisk-samiske befolkningen trenger lederskapet for å håndtere det statlige byråkratiet og for å bygge opp samiske organisasjoner som fremmer deres sak.

Det er ikke bare blant de russiske samene at initiativtakerne til den etnopolitiske bevegelsen er urbaniserte, utdannede og adskilt fra resten av gruppen. Tvert imot er det typisk for denne typen politikk.⁸ Dette kan tyde på at slik avstand er nødvendig for en vellykket etnopolitisk bevegelse (se f.eks. Golovnev 1997: 157–60). Hylland Eriksen (1993: 129) har formulert dette paradokset på følgende måte: «In order to save a culture one must first lose it (...) This assumption is strengthened by the fact that the leaders of a dominated group must master the cultural codes of the dominant group in order to present their case efficiently.» Til tross for sin manglende legitimitet vil likevel lederne med sin etnopolitiske bevegelse på lengre sikt kunne være til nytte for flertallet av de russiske samene som etnopolitiske entreprenører (jf. Eidheim 1971: 10).

De nye lederne kan betraktes som en slags postsovjetiske *kulakker*. Lik de opprinnelige *kulakkene* har de de beste forutsetningene for å lykkes under de rådende forhold. Verken Afanas'eva eller Kurutsj er nødvendigvis «de russiske samenes mor», slik en informant uttrykte det. Men det er liten tvil om at de er mor og bestemor til de russiske samenes poli-

tiske bevegelse. På en måte var tilstedeværelsen av den til dels upopulære organisasjonen AKS en forutsetning for etableringen av OOSMO. Imidlertid var ikke AKS bare et onde som skapte en motstandsimpuls. Organisasjonen utgjorde også et godt eksempel på hva en moderne organisasjon er, hvordan den skal bygges opp og drives frem.

Selv om OOSMO tilsynelatende medfører en demokratisering av russisk-samisk politikk, er ikke bruddet med de gamle strukturene fullstendig. Også initiativtakerne til OOSMO var kvinner, og som vi har sett, er nå av 11 personer i lederposisjoner kvinner (Sasjenkova 1998b: 5). Videre har flertallet av disse kvinnene universitetsutdannelse, «russiske» ektemenn og tidligere viktige verv i AKS. Mange av gjeterne hadde derimot ikke engang anledning til å delta på OOSMOs stiftelsesmøte ettersom de var på skift på tundraen med sine brigader.

Den underliggende kjønnsbaserte og demografiske polariseringen av de russiske samene hadde allerede startet med komizjemtsienes innvandring før revolusjonen. De sovjetiske reformene styrket og brutaliserte den. Reformene kan dermed ses som en del av en mer omfattende historisk tendens til modernisering og urbanisering – en trend som ikke var unikt sovjetisk. Som Schindler (1993: 597) uttrykker det: «interestingly enough it is less the ideology of the state – be it socialist, communist, capitalist, or whatever – than the process of global industrialization which has created the very tenuous circumstances within which First Nations worldwide find themselves.» På den andre siden er det ikke til å komme bort fra at de russiske samene hadde spesielt vanskelige kår i det 20. århundre. En russisk same karakteriserte den sovjetiske politikken som «a road to hell paved with good intentions» (Vatonena

1989: 90). Dette århundret kan i hvert fall ikke bli verre.

NOTER

- 1 Det er uenighet om det nøyaktige antall samer, men 50 000 kan være et rimelig anslag. Av disse bor 1800 i Russland og resten i Norge, Sverige og Finland (jf Beach 1988: 4, Zörgdrager 1984: 11).
- 2 Jeg vil takke Juljan Konstantinov for å ha gjort meg oppmerksom på dette.
- 3 Den kollektiviserte reindriften hadde også positive sider. I motsetning til det nordiske systemet unngikk denne typen reindrift «allmenningens tragedie» (det at individuell maksimering fører til at fellesgoder som beite blir overbelastet). Kollektiv reindrift ga også gjeterne økonomisk trygghet og tilgang på kapital utover det deres individuelle reinflokker kunne gi (Beach 1992: 141).
- 4 Jeg vil takke Juljan Konstantinov for å ha gjort meg oppmerksom på dette.
- 5 Jeg har satt «russere» i anførselstegn for å indikere at ordet også dekker andre slaviske folkegrupper. Når folk på Kolahalvøya kontrasterer disse gruppene med samer, bruker de ofte «russere» som samlebegrep i betydningen «russisktalende, slaviske ikke-samer».
- 6 Dette synspunktet er i strid med Sergejevna og Serurjarvi-Karis oppfatning. De hevder at grunnen til at de samiske mennene fikk et dårligere selvilde enn de samiske kvinnene, var at de var psykologisk mindre utholdende. De hevder også at de samiske kvinnene er «the nurturers and retainers of Saami culture and tradition» (Sergeevna 1996: 145). Det er generelt vanskelig å overføre kjønnsproblematikken blant de nordiske samene direkte til samene i Russland. Mens de russiske samenes organisasjoner har vært dominert av kvinner, viser f.eks. det norske sametingsvalget i 2001 en motsatt tendens. Etter valget i 2001 var kun syv av 39 representanter i det norske Sametinget kvinner, ned fra ti i 1997 og 13 i 1989.
- 7 For en oversikt, se Kurutsj *et al.* (1995: 179).
- 8 Sammenlign f.eks. med mennene på Eidsvoll i 1814.

LITTERATUR

- Aleksejeva, A. (1989) Jesli budet silen malen'kij narod. *Pohjan-naja pravda* 8. september: 3.
- Antonova, A. ([1988] 1996) A Saami Woman's Letter to the Central Authorities of the RSFSR. I Pika, Alexander, Jens Dahl & Inge Larsen (red.) *Anxious North. Indigenous Peoples in Soviet and Post-Soviet Russia. Selected Documents, Letters and Articles*. Copenhagen: IWGIA (171–83).
- Antonova, A. (1997) Prezidentu – rodnoj jazyk? *Lovozerskaja pravda* 24. januar: 2.
- Avdejeva, L. P., A. Antonova & E. N. Kirillov (1998) Obrasjtsjenie. Ot imeni utsjreditel'noj konferentsii saamov Murmanskij oblasti. *Lovozerskaja pravda* 31. juli: 5.
- Beach, Hugh (1988) *The Saami of Lapland*. London: Minority Rights Group.

- Beach, Hugh (1992) Reindeer Herding on the Kola Peninsula – Report of a Visit with Saami Herders of Sovkhoz Tundra I Kvist, Roger (red.) *Readings in Saami History, Culture and Language III* Umeå Centre for Arctic Cultural Research (113–42)
- Bogdanov, Vjatsjeslav (1997) Prilipaly *Lovozerkaja pravda* 24 oktober 6
- Eidheim, Harald (1971) *Aspects of the Lappish Minority Situation* Oslo Universitetsforlaget
- Enoksen, Ragnhild (1995) Kola-samene fikk etniske kvoter for olje og torsk *Nordlys* 31 oktober 14
- Golovnev, Andrei (1997) Indigenous Leadership in North-Western Siberia Traditional Patterns and Their Contemporary Manifestations *Arctic Anthropology* 34 (1) 149–66
- Hallstrom, Gunnar (1911) Kolalapparnas hotade eksistens *Ymer* 31 (3) 239–316
- Hooghe, Liesbeth (1992) Nationalist Movements and Social Factors A Theoretical Perspective I Coakley, John (red.) *The Social Origins of Nationalist Movements* London Sage Publications (21–43)
- Humphrey, Caroline (1995) Introduction *Cambridge Anthropology* 18 (2) 1–11
- Hylland Eriksen, Thomas (1993) *Ethnicity and Nationalism Anthropological Perspectives* London Pluto Press
- Kaminsky, V I (1996) Medical Care of the Indigenous Peoples in the Lujævr County I Seurujarvi-Kari, Irja & Ulla-Majja Kulonen (red.) *Essays on Indigenous Identity and Rights* Helsinki Helsinki University Press (149–56)
- Kiseleva, T A (1994) Vlijanje sotsial'no-eknomitsjeskikh faktorov na razvitie olenevodstva Kol'skogo poluostrova v 1900-1980-e gody I Pod'jelskaja, L N (red.) *Voprosy istorii jevropesjkogo Severa* Petrozavodsk Izdatel'stvo Petrozavodskogo universiteta (72–77)
- Kolpakova, E (1991) Na konferentsii kol'skikh saamov *Lovozerkaja pravda* 28 september 2, 4
- Konakov, N D , O V Kotov & J G Rotsjev (1984) *Izjemskie Komu na Kol'skom poluostrove* Syktyvkar Akademija nauk
- Konstantinov, Yulian (1997) Memory of Lenin Ltd Reindeer-Herding Brigades of the Kola Peninsula *Anthropology Today* 13 (3) 14–19
- Konstantinov, Yulian (1999) The Northern Sea Route and Local Communities in Northwest Russia Social Impact Assessment for the Murmansk Region *INSROP Working Paper* No 152 Lysaker Fridtjof Nansens Institutt
- Krupnik, Igor (1993) *Arctic Adaptations* Hanover University Press of New England
- Kuoljok, Kerstin Eidlitz (1985) *The Revolution in the North Soviet Ethnography and Nationality Policy* Uppsala Almqvist & Wiksell
- Kurutsj, R D (red.) (1985) *Saamsko-russkij slovar' Sam-rush soagknehk* Moskva Russkij jazyk
- Kurutsj, R D , N E Afanas'eva & I V Vinogradova (1995) *Pravla orfografii i punktuaktisu saamskogo jazyka* Murmansk Murmanskij sektor lingvistsjeskikh problem finno-ugorskikh narodnostej Krajnego Severa
- Kuznetsova, A (1999) Oosmovtsy v kommune *Lovozerkaja pravda* 12 februar 1
- Lobanov, A (1991) Koferentsija saamov «Dajte nam zjit' posvojemu » *Poharnaja pravda* 20 september 1
- Nuttall, Mark (1998) *Protecting the Arctic Indigenous Peoples and Cultural Survival* Amsterdam Harwood Academic Publishers
- OOSMO (1998a) Izbrali pravlenie *Lovozerkaja pravda* 30 oktober 5
- OOSMO (1998b) Spasibo za pomostsj' *Lovozerkaja pravda* 13 november 5
- Rantala, Leif (1992) The Linguistic Situation of the Kola Sami I Snellman, Outi & Anu Vulio (red.) *Third Circumpolar Universities Cooperation Conference 30 11 1992–03 12 1992 Abstracts* Rovaniemi University of Lapland (16–17)
- Rantala, Leif (1994a) De ryska samernas uppvaknande I *Festskrift til Ørnulv Vorren* Tromsø Tromsø Museum (313–19)
- Rantala, Leif (1994b) Samerna på Kolahalvon – Deres situation i dag *Journal de la Société Finno-Ougrienne* vol 85 200–04
- Sasjenkova, L (1998a) Rabota' na doverii S konferentsii saamov v Lovozere *Lovozerkaja pravda* 7 april 5
- Sasjenkova, L (1998b) Zdrastvuj, «Murman Elme Saam» *Lovozerkaja pravda* 17 juli 5
- Sasjenkova, L (1998c) Sessija byla ser'eznoj *Lovozerkaja pravda* 30 oktober 5
- Schindler, Debra (1993) Hunters, Herders and Development in the Russian North I Institute of Ethnography and Anthropology (red.) *Hunters and Gatherers in Modern Context* Vol 2 Moskva Russian Academy of Sciences (597–606)
- Sergeevna, Ielena (1996) The Folksong Tradition of the Kola Saamis as a Display of Saami Identity I Seurujarvi-Kari, Irja & Ulla-Majja Kulonen (red.) *Essays on Indigenous Identity and Rights* Helsinki Helsinki University Press (141–48)
- Slezkine, Yuri (1994) *Arctic Mirrors Russia and the Small Peoples of the North* Ithaca Cornell University Press
- Urvik, Unni (1985) *Kolasamene Fra tsarens undersatter til sovjetiske borgere* Bergen Russisk institutt, Universitetet i Bergen
- Vatonena, L (1989) Soviet Union The Problem of the Soviet Saami *IWGLA Newsletter* nr 59 89–91 (oppretrykk fra *Lovozerkaja pravda* 5 november 1988 3)
- Zorgdrager, Nellejet (1984) The Saami People I Nooter, G W (red.) *Life and Survival in the Arctic* The Hague Government Publishing Office (11–44)